

možné rozumět. Znamená to být schopen zopakovat nebo vzpomenout si na nějaký svůj mentální stav – např. ten, ve kterém jsme byli, když jsme si řekli: „Aha, teď už vím, jak na to“? Pak se nám zřejmě vrátí potíže, které známe z tradiční varianty argumentu proti soukromému jazyku. A jakou povahu vlastně mají ona pravidla či pojmy, které uplatňují ti, kdo něčemu rozumí? Jistě totiž nejsou subjektivní: sice je musíme každý pochopit, ale nikdo z nás je nemůže uplatňovat zcela po svém, a už vůbec ne libovolně – právě normativita je jeden z těch ohledů, v nichž se podstatně odlišuje rozumové jednání od chování, jež vysvětlujeme přírodními zákony. Rozumět něčemu lze správně, ale také se lze mylně domnívat, že něčemu rozumíme. Naše pravidla jsou tedy v nějakém ohledu objektivní (byť se samozřejmě můžeme ptát, v jakém). A měla by určovat, co je jejich náležitým uplatněním ve všech možných případech. Jak lze tuto jejich povahu spojit s tím, že je my, konečné omezené bytosti, které při pochopení nějakého pojmu sotva kdy pomyslí na všechny jeho možné aplikace, dokážeme uplatňovat, dělat při tom chyby, napravovat je – a někdy snad dokonce pojmy posouvat či měnit? Jak tedy drží pohromadě objektivní charakter pojmů, subjektivní charakter jejich rozumnění a normativita jejich uplatnění?

Popularitu takovému obecnějšímu čtení Wittgensteinových úvah přinesla diskuse o knize Saula Kripky *Wittgenstein on Rules and Private Language* z roku 1982, která vychází z Kripkova vystoupení na konferenci v kanadském Ontariu v roce 1976. Kripke rozvířil živou debatu, protože se Wittgensteina dovolával při hlásání tezí, jež byly samy kontroverzní, a navíc nebylo řadě čtenářů Wittgensteina jasné, jak lze tyto teze hledat v textu, na který odkazoval. Kripke totiž nestavěl na detailní textové a historické exegezi. Spíše četl

Wittgensteina jako účastníka dlouhodobých filosofických diskusí, na kterých se sám podílel. Stejně jako dlouho před ním třeba Michael Dummett, který se takto zabýval hlavně Wittgensteinovou filosofií matematiky, viděl Kripke u Wittgensteina zdroj argumentů proti filosofickému *realismu*, totiž proti představě, že naše pojmy jsou určovány něčím objektivním, něčím, co existuje nezávisle na nás – jednoduše skutečností. Kripke, Dummett, ale také třeba Wittgensteinův žák Norman Malcolm realistické stanovisko napadali s tím, že směr závislosti je v jistém ohledu přesně opačný. Podle nich samozřejmě máme nějakou představu o skutečnosti. Tu ale (stejně jako sám pojem skutečnosti) podstatně utváří to, jak myslíme, nikoli povaha skutečnosti nezávislé na nás. Tito takzvaní *antirealisté* svou tezi dokazovali hlavně redukcí ad absurdum: ukazovali, že všechny pokusy najít fakty, kterými bychom mohli odůvodnit své zacházení s pojmy, jsou marné. A Wittgenstein byl podle nich tím, kdo si při reflexi své vlastní předchozí práce, jež v podstatných ohledech vycházela z výsledků prvních analytických filosofů, jako byli Frege a Russell, uvědomil nedostatky tradičního realismu. Raní analytičtí filosofové, včetně mladého Wittgensteina z doby, kdy psal svou první knihu *Tractatus logico-philosophicus*, se totiž shodovali na tom, že podstatným rysem významu výrazů je jednak jejich vztah k předmětům, které označují, jednak pravidla pro zacházení s těmito výrazy, pro která jsou podstatné pravdivostní podmínky vět, v nichž se tyto výrazy mohou vyskytovat. Wittgenstein si později dal především práci s tím, aby ukázal, jak často se při úvaze o významu necháme svést k tomu, abychom význam nějakého výrazu modelovali podle vzoru vlastního jména – a to i tam, kde to podle všeho není tak docela namístě. Velice detailně se zabýval také povahou pravidel. Mnozí čtenáři